

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

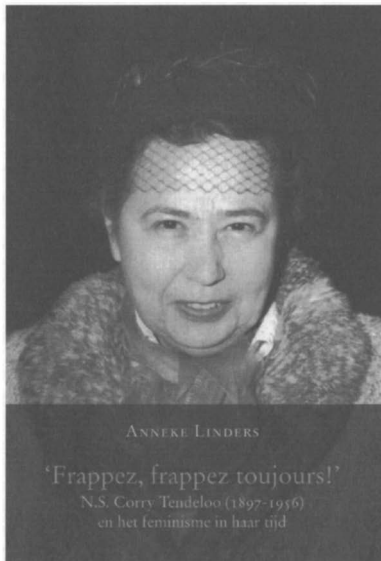
<http://hdl.handle.net/2066/41655>

Please be advised that this information was generated on 2019-12-11 and may be subject to change.

‘Frappez, frappez, toujours’

N.S. Corry Tendeloo (1897–1956) en het feminisme van haar tijd

ANNEKE LINDERS

Hilversum: Verloren 2005,
284 pag., €25

‘Frappez, frappez, toujours. Ook deze laatste poort zal open moeten.’

Aan dit citaat van Corry Tendeloo ontleent Anneke Linders de titel voor het boek waarin een belangrijk stukje Nederlandse politieke geschiedenis wordt ontsloten. Het zijn de woorden waarmee Tendeloo haar opsomming van alle persberichten beëindigde over het hilarische debatje dat zij in de Tweede Kamer voerde naar aanleiding van haar poging zich als vrouw in te schrijven voor de Rijksbelastingacademie. In het debat zei zij onder meer:

‘Het gaat hier om de bescherming van het zwakke geslacht tegen zichzelf. [...] Inderdaad, u zei het terecht, de vrouwen kunnen thans overal studeren. Maar dat is toch meestal in vakken, die ook de vrouw sieren, al kleeft er het nadeel der blauwkousen aan. [...] Stel je voor dat je ergens wat vertrouwelijk wordt met een leuk ding en ze ontloopt zich later als een inspectrice der belastingen.’

Hoewel de minister van Financiën Lief tinck had verklaard in theorie voorstander te zijn van toelating van vrouwen, bleef hij staande het debat op praktische gronden de uitsluiting van vrouwen verdedigen. Pas eind 1953, na opnieuw de zaak ter tafel te hebben gebracht, kreeg Tendeloo de toenmalige staatssecretaris zover om te verklaren dat hij zijn best zou doen om deze kwestie te verhelpen.

Corry Tendeloo werd in 1897 in Nederlandsch-Indië geboren maar groeide vanaf haar zesde jaar – na de dood van haar vader – op in Nederland. Na het gymnasium volgde zij een rechtenstudie, waarna zij zich in 1925 als advocaat vestigde te Amsterdam, waar zij actief werd in diverse vrouwenorganisaties, alsook in de politiek. Dit laatste leidde ertoe dat zij van 20 november 1945, toen zij werd benoemd in het noodparlement, tot oktober 1956 zitting had in de Tweede Kamer. Vanaf de oprichting van de PvdA in 1946 was zij lid van die partij, maar duidelijk wel afkomstig uit de Vrijzinnig-Democratische Bond (VDB) waarvoor zij in de jaren 30 ook in de Amsterdamse gemeenteraad zat. Zij voelde grote verwantschap met Betsy Bakker-Nort, de jongere vriendin van Aletta Jacobs, die vanuit de kiesrechtbeweging in 1922 in de Kamer kwam en zich daar tussen 1922 en (formeel) 1946 sterk maakte voor de rechten van vrouwen. Een formulering als 'Ook deze laatste poort zal open moeten' laat zien dat Tendeloo zich in deze feministische traditie plaatste en voor haar pleidooien vaak kracht van argumenten ontleende aan die geschiedenis. Linders schrijft sensitief over enkele gevoelige aspecten van de persoon Tendeloo, haar gemengd Indische afkomst – die zoveel mogelijk verborgen moest blijven – en 'het lesbische geheim' dat zij mogelijk met zich heeft meedragen, net als zoveel andere ongehuwde vrouwen uit die tijd. Minder overtuigend zijn de passages waarin zij theorieën inzet als 'The thirty years crisis' en de politica als 'honorary male'.

In hoofdstuk 7 zoomt Linders in op enkele van de onderwerpen die Tendeloo in de Kamer aanhangig maakte. Zij maakt daarbij gebruik van de *Handelingen*, parlementaire verslagen in het blad van (de Vereniging van) *Vrouwenbelangen* (en Gelijk Staatsburgerschap), en memoires van vrouwen als de legendarische freule Wttewaall van Stoetwegen. Dit vormt mijns inziens de kern van het boek, gezien de titel en de bijlagen. Belangrijkste kwestie was natuurlijk de 'motie Tendeloo' van 15 september

1955 die een einde wenste te maken aan het ontslag van huwende vrouwelijke ambtenaren. Juist omdat zij de debatten zo dicht op de hiel volgt, maakt Linders duidelijk hoezeer Tendeloo als spreekbuis fungeerde van de feministen die na het kiesrecht bleven ageren voor juridische en economische gelijkheid. Door haar werden Kamerleden geïnformeerd over het onderzoek van Posthumus-van der Goot uit 1937 waarin zij aantoonde dat de meeste gehuwde arbeidsters werkten om een noodzakelijke bijdrage aan het gezinsinkomen te leveren, of over de bekende afbeelding '...Uit spuit, de bocht weer uit?' die te zien was geweest op de tentoonstelling *Vrouwen van Nederland 1898-1948* in 1948 ter gelegenheid van het vijftigste regeringsjubileum van koningin Wilhelmina. Omgekeerd zette zij *Vrouwenbelangen* ertoe aan de politiek te volgen en te beïnvloeden door de politiek van zich te laten horen.

Ontroerend is het beeld dat oprijst uit de bespreking van het wetsontwerp ter herziening van het huwelijksrecht. In dat ontwerp werd de handelingsonbekwaamheid van gehuwde vrouwen opgeheven, terwijl ook het huwelijksgoederenrecht voor vrouwen bevredigend werd geregeld. Tijdens het debat hierover in april, begin mei 1956 diende de vaste Kamercommissie voor Justitie, waarin Tendeloo jarenlang zitting had, een amendement in, waarin werd aangedrongen op toevoeging van het (juridisch lege, maar uit confessioneel oogpunt belangrijke) zinnetje 'De man is het hoofd der echtvereniging'. Tendeloo reageerde daarop met de uitspraak:

[...] de inspirerende gedachte, waardoor het ontwerp wordt gedragen, [is] [...] dat er geen meerdere en geen mindere meer zal zijn. Er zal niet meer zijn een heer en een slavin, een baas en een ondergeschikte. Wat wil men nu met het amendement gaan doen? Dat wil nu juist die bepaling weer gaan terugbrengen, waartegen altijd van het eerste moment af, dat de vrouwen in Nederland zich begonnen

uit te spreken, de grootste weerstand heeft bestaan. Het is juist deze bepaling, waaruit strubbelingen en wrijvingen in de huwelijksverhoudingen ontstonden doordat de man zich ging beroepen op zekere macht.'

In hetzelfde debat liet zij zich na een interruptie ontglippen: 'De heren zijn blijkbaar allemaal bang'.

Deze rede bleek haar 'zwanenzang' te zijn. Een dag na afloop van de debatten liet Tendeloo zich opnemen in het ziekenhuis om een borstoperatie te ondergaan. Op 18 oktober 1956 overleed zij.

Ik ben echt blij met een boek waarin aandacht wordt besteed aan een zo belangrijke politieke feminist als Corry Tendeloo. Het is ook begrijpelijk dat in een biografie van een vrouw die nauwelijks tot geen (persoonlijke) stukken heeft nagelaten, veel aandacht wordt besteed aan de context. Er zijn meer voorbeelden van dergelijke 'tweeluiken' van beweging en persoon, bijvoorbeeld Hugo Rölings dissertatie over Johannes Rutgers en de Nieuw-Malthusiaansche Bond of Maria Grevers werk over Johanna Naber en de historische professie. Linders' boek, met de ondertitel 'N.S. Corry Tendeloo en het feminisme van haar tijd', laat zien dat de wens 'om twee vliegen in één klap te slaan' niet gemakkelijk is. Ik vraag mij bijvoorbeeld af of de keuze voor 'het feminisme van haar tijd' als context voor het politieke handelen van Tendeloo wel de beste keuze is geweest. Een nadeel van die keuze zijn de lange (of beter: de mij altijd te lang durende) verhandelingen over de 'richtingstrijd' binnen de vrouwenbeweging die lang niet altijd even relevant blijken te zijn voor het leven van Tendeloo. In die zin lijkt de keuze wat te breed.

Tegelijkertijd lijkt de keuze voor het eigentijdse feminisme te eenzijdig. Zou Tendeloo niet beter uit de verf zijn gekomen als ook haar banden met de Vrijzinnig-Democratische Bond of de progressieve politiek beter waren uitgelicht? Zo staat op pagina 111 te lezen: 'Voor de

oorlog had zij in de Amsterdamse gemeenteraad herhaaldelijk blijk gegeven van het grote belang dat zij hechtte aan een democratische rechtsstaat [...]', waarbij in de noot verwezen wordt naar enkele vindplaatsen in de notulen van de Amsterdamse gemeenteraad. Dit is het enige wat in het boek over deze politieke activiteiten wordt gezegd, terwijl we bij Hofland kunnen lezen dat zij zelfs voorzitter was van de VDB-raadsfractie. Ook blijft in het vage wanneer zij precies actief werd in de VDB. Systematische bestudering van deze politieke kant had meer zicht kunnen geven op de veelzijdige activiteiten en het netwerk van Tendeloo in de vrouwenbeweging en 'de politiek', en mogelijk ook iets meer inzicht in wie daarvan haar (feministische) vriendinnen en vrienden kunnen worden genoemd.

Een bibliografisch overzicht van de geschriften van Tendeloo zou eveneens zeer welkom zijn geweest. Tegenover dit gemis staat Bijlage B, met biografische schetsen van alle vrouwelijke Kamerleden in Tendeloo's zittingstijd. Nuttig en fascinerend om te lezen is ook Bijlage A met de volledige tekst van de interpellatie over het ontslaggebod voor huwende vrouwelijke ambtenaren op 15 september 1955. Het boek herinnert ons aan een belangrijke vrouw en een interessante onbelichte episode in de emancipatie van vrouwen in Nederland. Dat er nog wat werk aan de winkel blijft, is alleen maar meegenomen!

Mineke Bosch

Literatuur

- Röling, H.Q. (1987). *'De tragedie van het geslachtsleven: Dr. Johannes Rutgers (1850-1924) en de Nieuw-Malthusiaansche Bond*. Amsterdam: Van Gennep.
- Hofland, P. en B. Hesp (1998). *Leden van de Raad. De Amsterdamse gemeenteraad 1814-1941*. Amsterdam: GAA.
- Grever, M. (1994). *Strijd tegen de stilte. Johanna Naber (1859-1941) en de vrouwenstem in de geschiedenis*. Hilversum: Verloren.